

Ijkersgereedschap in 1834

M.A. Holtman

Op 23 Juli 1834 overlijdt de arrondissementsijker H. Bellinga te Winschoten. Kort erna wordt een proces-verbaal gemaakt door de burgemeester van Scheemda¹: „houdende de directe overneming van de ijkersbenodigdheden (standaarden, werktuigen en het archief en de registers) van de weduwe Bellinga (Kunna Klaassens Trip). Te weten een groote ijzeren balans (113 duim lang) gemerkt met SGN 1820 met houten schaalbladen. Een kleinen balans (63 duim lang) gemerkt SGN 1820 met koperen schalen. Een balans (29 duim lang) gemerkt SGN met koperen schalen, hangende aan een koperen standaard, een kleine balans met schaaltes 24 duim lang en niet gemerkt, hangende aan een standaard. IJzeren gewichten van 50, 20, 10, 5, 2 Ned. pond en gemerkt met den Provincialen Stempel G. Een kistje bevattende 1 ned. pond en de onderdelen hetzelfde van koper. Een kistje bevattende 1 pond medicinaal gewigt en de onderdeelen van het zelve. Een Pijl of dopgewigt van 1 Ned. pond. Al deze gewigten gemerkt met G. Lengtematen: Een Comparateur (2 Ellen lang) op twee schraagjes. Een IJzeren Standaards elle, gemerkt G in een houten kistje”.

SGN is de afkorting van S.G. Nagel, die echter in 1820 al overleden was. De *duim* is 1 cm. Het stempel met de G werd door het ijkwezen te Groningen afgeslagen op de eigendommen; in andere provincies werden andere letters gebruikt (zie ook p. 2119 en 2144). Een comparateur is een instrument waarmee lengtematen kunnen worden vergeleken.

„Verificatie-werktuigen voor de inhoudsmaten. Een kistje bevattende twee koperen maat Staven (kammen) gemerkt met G. Een kistje bevattende een Schuifschaal dubbele parsen en verdeeld halve elle niet gemerkt. Een kistje bevattende 11 stuks schuifschalen en winkelhaakjes, alles gestempeld met een klimmende Leeuw en afgebeeld in de Handleiding tot de Verificatie der inh. maten door Bourjé (...). Een koperen werktuig zijnde een plaat met gaten op een voet, voor de dikte der strijkels (niet gemerkt). Een balans (65 duim lang) met koperen schalen hangende aan een IJzeren Standaard en twee paarde haren, voor de Verificatie van het allooi der tinnen Vochtmaten afgebeeld in de Instructie op den IJK der Vochtmaten bij dispositie van den 20 October 1829 (...). een kistje met acht Stuks dekglazen voor de tinnen Vochtmaten. Zeven stuks glazen proefflesschen van 2 Kan tot 1 Vingerhoed afgebeeld in genoemde Instructie. Standaards: Een kistje bevattende een Koperen standaard van de Ned. Kan met de Leeuw gestempeld. Modellen: Een Stel inhoudsmaten uit gebogen Spaan bestaande in 12 Stuks van ½ mudde - ½ Maatje. Drie stuks blikken inhoudsmaten voor drooge Waren, 1 à 1 Schepel, 1 à 1 Kop en 1 à 1 Maatje gemerkt met de Leeuw. 8 Stuks tinnen Vochtmaten van 2 Kan - 1 Vingerhoed gem. met den Leeuw. Drie stuks blikken Oly en Melkmaten 1 à 1 Kan 1 à ½ kan en 1 à 1 Maatje gem. met de Leeuw. Drie stuks houten Melkmaten 1 à 1 Kan, 1 à ½ Kan 1 à 2 Maatjes gem. met de Leeuw. Een blikken hooge Vochtmaat van 20 Kan gem. met de Leeuw Een koperen idem van 10 Kan id. gem. Een ijzeren lage Vochtmaat van 10 Kan gem. de Leeuw. Een ijzeren Oliemaat van 50 Kannen gem. met den Leeuw”.

De koperen kammen waren bedoeld voor het controleren van de afmetingen van inhoudsmaten. Het merk met de leeuw (het zogenaamde Rijksstempel) is beschreven op p. 1963, afb. 2.

„12 Stempels, 3 brandijzers met Klavers en een O geteekend. Een bijzonder teeken voor de munt en de kantoren van waarborg. 1 register van inkomende Missiven. 2 dito van Uitgaande Missiven. 1 Paket ingekomen Missives. 1 pakket met handleiding van Instructien. 1 Register van den IJK. 1 dito van den Herijk”.

Het is nog niet opgehelderd waarvoor de brandijzers met de klavers waren; de letter O is vermoedelijk de jaarletter van 1833. Het stempel voor de munt en de kantoren van waarborg is vermoedelijk een esculaap, zoals afgebeeld op p. 2282.

Onder deze akte staat met potlood geschreven: „5 Ned. Kop gebogen Spaan is van onderen defect. 5 Instrument kistjes defect een verifactor defect. 5 Ned. Ponden het lood los. de ijzeren el verroest zoo ook het staal op de comparateurs. Van Kuiper in Groningen den 26 July. van Burgem. Scheemda den 28 Juli”.

In een volgende akte meldt de burgemeester de overname van de Registers van IJK en Herijk: „Een Register van 1822 waarin de ontvangst bedraagt f 7,55 dito 1824 f 68,70 dito 1825 f 32,18⁵ (...) dito 1830 f 118,97⁵ (...) en van den Herijk een register van 1822 waarin de ontvangst bedraagt f 374,15 (...) 1830 f 838,25 en 1831 f 1012,50 en ook een half mudde van ijzer van buiten zwart en van binnen rood geverfd, waarop in geelkoper een ovaal medaillon waarop Staat ½ Ned. Mudde ½ hectoliter P. Vogelenzang Delft”.

Het is duidelijk te zien aan de (her)ijkinkomsten dat het metrieke stelsel langzaam op gang kwam.

¹ Het gebruik van de taal is geheel voor rekening van de burgemeester. Enkele malen zijn minder interessante zaken niet vermeld; daarvoor is (...) geplaatst.